

MARCO SIMÓN, Francisco;
PINA POLO, Francisco;
REMESAL RODRÍGUEZ,
José (eds.): *La pobreza en*
el mundo antiguo,

Valentí Serra de Manresa

**Edicions de la
Universitat de
Barcelona, Barcelona,
2022.**

Vet ací l'edició de les actes de l'onzè Col·loqui d'Història Antiga celebrat a Saragossa els dies 9 i 10 de setembre de 2021 on s'abordà l'estudi d'una temàtica d'enorme interès per als reptes humanitaris del món actual: la pobresa. Avui ens preocupen molt les desigualtats entre pobles i nacions, però no podem pas oblidar que també existí la desigualtat i la pobresa en l'Antiguitat que afectà amplis sectors de la societat.

Els participants en el Col·loqui d'Història Antiga abordaren la temàtica de la pobresa des de diverses òptiques en el món grec i romà. Ja d'entrada la professora Lucia Cecchet, de la Universitat de Milà, oferí una profunda i meticulosa anàlisi del terme grec *penetes* per tal d'ajudar a interrogar-nos a propòsit de qui era realment considerat “pobre” en el món hel·lènic (veg. p. 13-21: “Percepción económica y social de la pobreza en las fuentes griegas arcaicas y clásicas”). Les professores Aida Fernández Prieto i Miriam Valdés Guía ens brindaren una aproximació a la vida quotidiana de les llars més empobrides d'Atenes arran de la guerra del Peloponès, un fet bèl·lic que afectà molt directament els col·lectius més vulnerables que, coincidint amb els que ens descriu la Bíblia, eren formats pels ancians, les vídues i els infants orfes i que, en aquella circumstància de la postguerra, necessitaren —de part de la polis atenenca— algunes mesures de protecció (veg. p. 23-52: “Familia, pobreza y vulnerabilidad en la Atenas clásica: ancianos, viudas y huérfanos de guerra”).

La professora de la Universitat de Saragossa Laura Sancho Rocher examinà les raons que portaren l'Atenes democràtica a contribuir a reduir la pobresa amb ajuts econòmics als ciutadans amb menys recursos (veg. p. 53-71: “La política democrática de los suburbios: de Pericles a Eubulo”) i, finalment, Marco García Quintela va cloure les aportacions sobre la pobresa en el món hel·lènic amb un estudi de la vida de pobresa segons Sòcrates esguardada com a forma de vida alternativa al marge de la vida pública de l'Atenes democràtica; una actitud que, d'alguna manera, pot coincidir amb l'opció de pobresa voluntària dels membres dels ordes mendicants que nasqueren a l'Europa medieval (veg. p. 73-87: “La pobreza de Sócrates y la Academia de Platón”).

La segona part del volum tracta sobre la pobresa en el món romà. D'entrada Javier Velaza analitza els termes llatins *pauper* i *paupertas* que sembla que per als romans no tingueren un sentit prou precís ni definit. Pel que fa a un *pauper*, seria aquella persona amb recursos modestos però suficients per subsistir; mentre que la *paupertas* implicava una condició humana, una forma de ser, que, àdhuc, podia ser entesa talment com una virtut (veg. p. 89-97: “*Quid est pauper?* El *pauper* romano, entre la literatura y la epigrafía”). Seguidament, la professora Ana Mayorgas Rodríguez a partir del text *De re publica*

de Ciceró, de la biografia sobre Ròmul que escriví Plutarc, de l'obra *Antiquitates Romanae* de Dionís d'Halicarnàs i del text de la crònica *Ad urbe condita* de Titus Livi analitza molt minuciosament el concepte de pobresa i de riquesa en els relats sobre els orígens de Roma els quals solen ser presentats com a molt humils i modestos per tal d'enaltir, molt més encara, el camí que feren fins que Roma assolí el desenvolupament que culminà amb l'estructuració d'un imperi d'abast mediterrani (veg. p. 99-112: "*Humilis multitudo*. Pobreza y riqueza en las narraciones sobre el origen de Roma"). Segueix l'aportació d'Eduardo Sánchez Moreno que reflexiona a propòsit de l'imperialisme romà com a codi narratiu entre dominadors i dominats, assenyalant que la suposada "misèria" dels vençuts era expressament emfatitzada per denigrar els enemics (veg. p. 113-124: "La pobreza en la narrativa del imperialismo romano. Algunas representaciones cruzadas"), tot posant de manifest com la "pobresa" dels enemics era presentada com una argumentació per justificar l'extensió de l'*Imperium* sense deixar, però, d'enaltir una pobresa de caràcter "honorable" considerada com a *virtus*; una actitud que posteriorment fou desenvolupada durant el procés de maduració de l'hegemonia romana quan s'esguardà la *paupertas rustica* talment com una metàfora de pau.

A partir dels escrits de Ciceró, el professor Francisco Pina Polo s'interroga a propòsit de les seves actituds davant del món de la pobresa i dels pobres. Aquest famós orador i escriptor romà defensà com a evident l'existència entre rics i pobres i s'oposà —titllant de demagògiques— a les lleis frumentàries i agràries que volien contribuir a rebaixar les desigualtats socials (veg. p. 125-139: "*Miseria ac ieiuna plebecula*: la posició de Cicerón frente a la pobreza") i, alhora, Ciceró mostrà un notable menyspreu envers els pobres en els quals veia potencials criminals, persones ignorants que podien ser fàcilment manipulades i reclutades pels sediciosos per posar en perill la *res publica* romana.

Yann Berthelet de la Universitat de Lieja, a partir de textos literaris i epigràfics, malda per esbrinar si tots els sacerdots eren de l'aristocràcia, o bé si alguns procedien d'estaments més modestos i es podrien considerar "pobres" (veg. p. 141-150: "¿Plebeyos, mendigos y charlatanes entre los sacerdotes públicos de la Antigua Roma y de las antiguas ciudades de Italia?"). Berthelet posa de manifest que en el món romà ser pobre (*pauper*) no necessàriament volia dir viure en la total indigència (*egestas*).

En l'article de Pedro López Barja de Quiroga, l'autor ofereix una anàlisi de la relació entre pobresa i esclavitud en què remarca que, una de les maneres de mesurar el grau de pobresa a la Roma clàssica era la possessió d'esclaus,

qualificant d'home “pobre” aquell que no era propietari de cap esclau (veg. p. 151-164: “Pobres y esclavos: el círculo de poder en la Antigua Roma). Molt estremidor és l'estudi aportat per Rosa Cid López que el centra en l'anàlisi d'un grup social molt específic: les prostitutes ancianes —les *vetulae meretrices*— unes dones que experimentaren nombroses dificultats de supervivència fins a arribar a una pobresa i marginació social extremes (veg. p. 165-181: “*Vetulae et meretrices*: pobreza, marginación social y género en la Roma Antigua). Malgrat que amb l'expansió del cristianisme pels territoris de l'Imperi es procurà d'atendre les necessitats de les persones més desfavorides tot ampliant el concepte de “pobre”, no s'arribà pas a eliminar l'estigmatització que sofrien les prostitutes ancianes, car havien practicat una tasca esguardada com a immoral i “infamant”.

Els dos darrers estudis que clouen el volum estan dedicats a l'Antiguitat tardana. La Dra. María Victoria Escribano Paño, a partir de l'anàlisi de les lleis imperials des de Constantí a Teodosi II, examina la instrumentalització de la pobresa posada al servei de l'interès públic, sobretot a partir de les disposicions del llibre XVI del *Codex Theodosianus* (veg. p. 183-201: “Los pobres y los empobrecidos en el discurso legislativo de Constantino a Teodosio II). Finalment, Pedro Barceló, en el darrer estudi del volum, vol centrar la seva aportació en l'estudi de les revoltes urbanes provocades per la manca de queviures que sacsejaren les grans ciutats de l'imperi, principalment a Roma, Constantinoble i Antioquia; uns avalots que solien estar vinculats a dissensions religioses o polítiques que sabien instrumentalitzar els grups més empobrits i necessitats de l'escala social (veg. p. 203-211: “Revueeltas de hambre en las ciudades tardo-antiguas”).

El volum es completa amb uns índexs analítics que contenen la relació de les fonts clàssiques emprades al llarg del volum, en el qual trobem l'esment d'obres d'autors cristians de gran prestigi com ara Ambròs de Milà, Agustí d'Hipona, Lactanci (amb les *Divinae institutiones*), Jeroni (amb l' *Adversus Iovinianum*), Eusebi de Cesarea (amb la *Historia ecclesiastica* i la *Vita Constantini*), entre d'altres escriptors de renom. També s'inclou una relació de les fonts epigràfiques i jurídiques usades, a més d'un complet índex de noms i de llocs (veg. p. 213-228).

Felicitem els coordinadors d'aquest volum per aportar-nos tan excel·lent caracterització de la figura del “pobre” —esguardat en diversos moments de les societats antigues— i, ahora, per indicar-nos quines foren les estratègies que havien d'afrontar els grups socials més necessitats per tal de superar situacions extremes de fam i de misèria en el món antic.